

Seasons in Arabic Grammar

Halil İbrahim Kocabıyık^{1,a,*}, Sümeyra Turhan^{1,b}

Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Arabic Language and Rhetoric Uşak, Türkiye

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 22.12.2022

Accepted : 07.01.2023

Keywords:

Arabic. Syntax

Grammar

İsm-i mevsul

İbni Âkil

Elfiyye

ABSTRACT

The subject of this article is the İsm-i Mevsuls, which are mentioned under the title of marifa in Arabic grammar. Although nouns do not have an exact equivalent in Turkish, it is noticed that they resemble conjunctions and adjectives-verbs when appropriate. If the function of the ism al-mawsul is not understood correctly, it is inevitable that the Arabic syntax will be misunderstood and cause misunderstanding. In addition, the names that we encounter frequently in the verses of the Qur'an also constitute an important auxiliary element in the interpretation of the verses. While our subject is being handled, it has been tried to give examples from various verses and Arabic poetry and to benefit from basic sources. In particular, the work of İbn Âkil, who wrote annotations on İbn Malik's work, Elfiyye and some other important sources were used.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 5(2): 101-109, 2022

Arap Dili Gramerinde Mevsuller

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 22.12.2022

Kabul : 07.01.2023

Anahtar Kelimeler:

Arapça. Nahiv

Gramer

İsm-i mevsul

İbni Âkil

Elfiyye

ÖZ

Bu makalemizin konusu Arap dili gramerinde marife başlığı altında zikredilmekte olan İsm-i Mevsullerdir. İsm-i mevsullerin Türkçede tam karşılığı bulunmamakla beraber bağlaç ve yeri geldikçe sıfat-fiillere benzediği fark edilmektedir. Şayet ism-i mevsulün işlevi doğru bir şekilde kavranmazsa Arapça söz diziminin yanlış anlaşılması ve yanlış mana verilmesine sebebiyet vermesi kaçınılmazdır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim ayetlerinde sıkça karşılaştığımız ism-i mevsuller, ayetlerin tefsirinde de önemli bir yardımcı unsur oluşturmaktadır. Konumuz ele alınırken çeşitli ayetler ile Arap şiirinden örnekler verilmeye ve temel kaynaklardan istifade edilmeye çalışılmıştır. Özellikle İbn Malik'in eseri üzerine şerh yazan İbni Âkil'in Elfiyye eserinden ve diğer bazı önemli kaynaklardan yararlanıldı.

^a ibrahim.kocabiyik@usak.edu.tr

^b <https://orcid.org/0000-0002-0941-6980> | s_turhan_1996@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2005-3631>

Giriş

Dil, kişilerin düşüncelerini ifade ettiği yardımcı bir unsurdur. Kişiler arasındaki duygu ve düşüncenin doğru bir şekilde aktarımını dil sağlamaktadır.

Dünya’da birçok dil bulunmaktadır, bu dillere bakıldığı zaman coğrafi bölgelere göre farklılaştığı fark edilmektedir. Her dilin kendine özgü cümle dizilişi ve kuralları bulunmaktadır. Bu kuralların bulunmasının başlıca sebebi, kendimizi daha anlaşılır bir şekilde ifade etmemizi sağlamak ve birbirimizi daha iyi anlamamızın sağlanmaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır.

Arapçada ilk başlarda noktalama işaretleri ve harekeler bulunmamaktaydı. İslamiyet’in Arap Yarımadası’nda nazil olmasından sonra ve İslamiyet’in birçok bölgeye yayılmasıyla birlikte Kur’an’ın iyi anlaşılması için, dilde meydana gelecek hataların ortadan kaldırılması ve dilin bozulmasını önlemek için yazıda noktalama, harekeleme ve gramer çalışmaları başlamıştır.

Arap dili gramerini incelersek, sarf ve nahiv olmak üzere iki kola ayrılmaktadır.

Sarf kelimesi sözlükte; değiştirmek, döndürmek, yönlendirmek gibi anlamlara gelmektedir.¹ Sarf, Arap dilindeki şekilsel kalıpları, bunların nereden ve nasıl türetildiklerini, ne şekilde çekiminin yapıldığını kurallar çerçevesinde öğretmeyi hedefleyen bir bilimdir.²

Nahiv kelimesi, sözlükte kastetmek, meyletmek, yönelmek gibi anlamlara gelir.³ Nahiv, “kelimenin cümle içindeki yerini ve görevini inceleyen bilim dalı”⁴ şeklinde tanımlanabilmektedir.

Arap dilinde gramer çalışmaları önce Basra’da başlamış, daha sonra Kûfe’de devam etmiştir. Ayrıca daha sonralarda da Basra, Mısır, Endülüs diye de devam ettiği kaynaklarda belirtilmektedir.

Basra ve Kûfe ekolünün çalışmaları sema ve kıyasa dayanmaktadır. Ancak Basra Ekolü titizlikle aldıkları bedevî Arapların fasih dil ve edebiyat malzemesini derliyor, nadir ve şâz olanları değil çok ve sık rastlanarlarda kıyası esas alıyorlardı ve kaideleri öyle tespit etmekteydiler.⁵ Kûfe Ekolü ise semanın kaynağını seçmekte aynı titizliği göstermemişler, nadir ve şâz da olsa duydukları her şekli kıyaslarına dahil etmişlerdir.⁶

Dil çalışmaları Basra ve Kufe’den sonra Bağdat’ta gelişmeye devam etmiştir. Bağdat Dil Ekolü mensupları Basra ve Kûfe dil ekollerinin usul ve yöntemini benimseyip çalışmalarında uygulayan, uzlaştırıcı bir yaklaşım içine girip, bu iki dil ekolünün görüşlerini birleştirerek, üçüncü bir dil ekolü haline gelmiştir.⁷

İsm-i Mevsuller

Lügat Anlamı

Mevsul (المُصُول) kelimesi, sülası ikinci baktan olan *وَصَلَ* fiilinden türemiştir. *وَصَلَ* fiilinin masdarı *صِلَةٌ* olarak gelmektedir.⁸ İbn Malik (ö.709/1310)’e göre mevsul; bir şeyi bir şeye birleştirmek anlamında kullanılan *وَصَلَ* fiilinden türetilmiştir.⁹

Ahmet Muhtar Ömer (ö. 1350/1931)’da sözlüğünde İbn Malik’in tarifine benzer bir tanımlama yapmıştır. Ona göre mevsul; iki tarafı birbirine bağlamak, birleştirmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰ Cürcânî’nin (ö. 816/1413) *et-Ta’rifat* adlı sözlüğünde mevsul; tam bir cümle oluşturması için sıla ve âid zamir ile tamam olan şeydir.¹¹

Istilah Anlamı

Mehmed Zihni (ö. 1329/1911)’ye göre: “İsm-i mevsul, manası kendinden sonra gelen bir cümle ya da şibh-i cümle ile tamamlanan bir isimdir.”¹² *en-Nahvu’l-Vâdih*’da geçen tarife göre ism-i mevsul, anlamı kendisinden sonra gelen cümle ile açıklanan ve bu cümleyi kendisinden önce gelen cümleye bağlayan marife bir isimdir.¹³ Mustafa el-Galâyîni (ö. 1363/1944)’e göre ism-i mevsul, kendisinden sonra gelen sıla cümlesi vasıtasıyla muayyen bir manaya delalet eden isimdir.¹⁴

Asrın alimlerinden olan Mehmet Maksudoğlu şöyle tarif yapmaktadır: İsmi mevsul, iki cümleyi birbirine bağlayan ve anlamı ancak kendinden sonra gelen cümleyle tamamlanan bir isimdir olup Türkçedeki ilgi zamirine benzetilmektedir.¹⁵

Mevsul isimler anlamlı hale gelebilmesi için bir sıla cümlesine ve kendisine dönen bir âid zamirine ihtiyaç duymaktadır.¹⁶ Mevsuller harf ve isim olarak ikiye ayrılmaktadır.¹⁷

¹ Ebu’l-Kasım el-Hüseyin İbn Muhammed Rağıb el-İsfehânî, *el-Mufredât fî Garîbi’l-Kur’an*, Daru’l Mearif, Kahire, 1961/1381, s. 279.

² Hüseyin Günday, Şener Şahin, *Arapça Dilbilgisi (Sarf Bilgisi)*, Alfa Yayınları, İstanbul, Ekim 2008, s. 13.

³ Mütercim Asım Efendi, *el-Okyanusu’l-Basit fî Tercemeti’l-Kamusî’l-Muhit, Kamusu’l-Muhit Tercümesi*, nşr: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2014, VI, 6007-6008.

⁴ Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi (Nahiv)*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2007, s. 13.

⁵ Kılıç, Hulusi, “*Basriyyün*”, DİA, İstanbul, 1992, V/117-118.

⁶ Çetin, Nihad Mazlum, “*Arap*” DİA, İstanbul, 1991, III/276-309; Şevki Dayf, *el-Medârisü’n-Nahviyye*, 8. Basım, Kahire: Daru’l-Maarif, 1968, s. 21-22; Kılıç, Hulusi, “*Kuflîyyun*”, DİA, Ankara, 2002, XXVI/34-346; Şirin, Mehmet Musa, “*Nahiv İlmi ve Ekolleri*”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1:185-196.

⁷ Hadîce el-Hadîsî, *el-Medârisü’n-Nahviyye*, Ürdün, 2001, s. 219.

⁸ Ahmet Muhtar Ömer, *Mecmau’l Lügati’l Arabiyye*, Kahire, 2008, s. 149.

⁹ İbn Mâlik, Muhammed b. Abdillâh Cemâluddîn, *İkmâlu’l-i’lâm bi teşlîsi’l kelâm*, thk. Sa’d b. Hamdân el-Gâmidî, Cidde: Mektebetu’l-Medenî, 1984, s. 754.

¹⁰ Ahmet Muhtar Ömer, *Mecmau’l Lügati’l Arabiyye*, s. 149.

¹¹ el-Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *Kitâbu’t-Ta’rifât*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar’aşlı, Dâru’n-Nefâis, Beyrut, 2007, 2. Baskı, s. 227.

¹² Zihni, Mehmed, *el-Muktedap fî Kavâidi’n-Nahv*, İstanbul, 1981, s. 18

¹³ Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, *en-Nahvu’l -Vâdih, Darü’l-Maarif*, 1964, II/137.

¹⁴ el-Galâyîni, Mustafa, *Câmiu’d-Durûsi’l-Arabiyye*, el-Mektebetu’l-Asriyye, Beyrut, 1993, I/129.

¹⁵ Maksudoğlu, Mehmet, *Arapça Dil Bilgisi*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1969, s. 76.

¹⁶ Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, *en-Nahvu’l -Vâdih*, II/137.

¹⁷ İbn Hişam en-Nahvî, Ebu Muhammed Cemaleddin Abdullah b. Yusuf, *Evdahu’l -Mesâlik ilâ Elfîyeti İbn Mâlik*, 6. Baskı, Beyrut: Daru ihyai’t-Türasi’l- Arabî, 1980, I/143.

Harf-i Mevsuller

Harf-i mevsul, sılasıyla beraber mastar olarak açıklanan harflere denilmektedir.¹⁸ Bu harf-i mevsuller aynı zamanda mastar edatı olarak da görev yapmaktadır. Yani sıla cümlesinin mânasını mastarlaştırmaktadırlar.

Harf-i mevsuller; كَيْ مَا أَنْ لَوْ gibi harflerden oluşmaktadır. Ancak İbni Hişam'ın *Evdahu'l Mesâlik* adlı eserinde الذي harf-i mevsuller arasında zikredilmektedir.²⁰ Bu harfler üzerinde kısaca durulabilir:

a-ان'ı Mevsule'nin özellikleri;

En'i (أَنْ) mevsulenin sıla cümlesi mutasarrıf fiil olarak gelmesi gerekmektedir.²¹ Sıla cümlesinin munsarîf mazi fiili olarak gelmesine şu örnek verilebilir:

فَهَمْتُ مِنْ أَنْ مَاتَ أَحْمَدُ

Ahmed'in öldüğünü anlıyordum.

Sıla cümlesinin munsarîf muzari fiil olarak gelmesine şu örnek verilebilir;

عَلِمْتُ أَنْ تَعْمَلَ فِي الْمُسْتَنْفَى

Hastanede çalışmayı öğrendim.

Sıla cümlesinin munsarîf emir fiil olarak gelmesine şu örneği verebiliriz;

قُلْتُ لِلَّيْهِ بِأَنْ اجْلِسْ

Oturmasını söyledim.

Gayrı mutasarrıf fiile şu âyet örnek olarak verilebilir;

وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

*Ve gerçek şu ki, insan için çalışmasından başka bir şey yoktur.*²² Ayette şeddeli أَنْ'den hafifleştirilmiş olduğuna örnek verilmektedir.²³

b-أَنْ Mevsulenin özellikleri;

أَنْ Mevsulenin sıla cümlesi, ismi ve haberinden oluşmaktadır.²⁴ Örneğin,

عَجِبْتُ مِنْ أَنْ أَحْمَدًا جَالِسٌ

Ahmed'in oturuyor olmasına şaşırdım. Diğer bir örnek olarak şu ayet verilebilir:

“أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا”

*İndirdiğimiz şeyler onlara yetmedi mi?*²⁵ Bu âyette geçen أَنْ harf-i mevsule olarak muhaffefe ve musakkale gibi amel etmesine delil olarak getirilebilir. أَنْ; muhaffefe ile musakkale arasındaki farka gelince, أَنْ muhaffefe olduğunda ismi düşürülürken, musakkale olduğunda ise ismi zikredilmektedir.²⁶

c-كَيْ-i Mevsulenin özellikleri;

كَيْ-i Mevsule, sadece muzari fiil ile sılanmaktadır.²⁷ Örneğin,

ذَهَبْتُ لَكَيْ تَكْرِمَ أَحْمَدًا

Ahmed'e ikram etmek için gittim.

d-مَا Mastariyyenin özellikleri;

مَا -1 mastariyye, mastar veya zarf olarak kullanılmaktadır. Ayrıca isim olduğu konusunda da ittifak bulunmaktadır.²⁸ مَا -1 Mastariyye'nin zarf olarak kullanıldığına şu örneği verilebilir;

لَا أَصْحَبُكَ مَا دُمْتُ مُنْطَلِقًا يَانِي مُدَّةَ دَوَامِكَ مُنْطَلِقًا

Ayrıldığığın müddetçe sana arkadaşlık etmeyeceğim yani; مَا'nın yerine müddetçe lafzı getirilirse 'ayrılığın devam ettiği müddetçe' anlamını taşımaktadır.²⁹ Zarfın dışında kullanılmasına şu örnek verilebilir;

عَجِبْتُ مِمَّا صَرَفْتِ أَحْمَدًا

Ahmet'i dövmene şaşırdım.

مَا -1 mastariyye, mazi fiille sılanıldığı gibi aşağıdaki örnekte olduğu gibi muzari fiille de sılanmaktadır.³⁰

لَا أَصْحَبُكَ مَا يَقُومُ أَحْمَدُ

Ahmed ayakta olduğu müddetçe seninle arkadaşlık etmeyeceğim.

مَا تَسْأَلُوا يَوْمَ الْحِسَابِ.

Hesap günü unuttuklarından dolayı.³¹ Özellikle bu ayet مَا mastariyye-zarfıyyeden sonra nadiren de olsa muzari fiilin geldiğine delil olarak getirmektedir. مَا masdariyyeden sonra, isim cümlesi gelebilmektedir fakat bunun örneklerine az rastlanmaktadır.³²

مَا Mastariyye genellikle, mazi veya لَمْ ile nefiy olan muzari fiil ile kullanılmaktadır.³³ Ancak azda olsa لَمْ in dışındaki nefiy edatlarıyla geldiğine dair örnekler de bulunmaktadır. Örneğin;

لَا أَصْحَبُكَ مَا يَقُومُ أَحْمَدُ

Ahmed ayakta olduğu müddetçe seninle arkadaşlık yapmayacağım.

e-لَوْ-i Mevsulenin özellikleri ;

لَوْ-i mevsule başına geldiği kelimeye mastar anlamı vermekte ve emir fiilin dışında mazi-muzari fiille sılanmaktadır.³⁴ لَوْ-i mevsule'nin sıla cümlesinin mazi fiille kullanımına şu örnek verilebilir;

وَذَدْتُ لَوْ قَامَ أَحْمَدُ

Ahmet'in ayakta olmasını istedim.

لَوْ-i mevsule'nin sıla cümlesinin muzari fiille kullanımına şu örnek verilebilir;

أُرِيدُ لَوْ تَزُورُ أُخْتِي مَدِينَةَ

Kız kardeşimin Medine'yi ziyaret etmesini istiyorum.

İsm-i Mevsuller

İsm-i mevsuller ikiye ayrılır:

a- *Hâss İsm-i Mevsul* (الْإِسْمُ الْمَوْصُولُ الْخَاصُّ)

b- *Müşterek İsm-i Mevsul* (الْإِسْمُ الْمَوْصُولُ الْمَشْتَرَكُ)

Hâss İsm-i Mevsul

Hâss ism-i mevsuller; cinsiyet (müzekker/müennes) ve sayı (müfred/tesniye/cemi) bakımından farklı

¹⁸ İbn Hişam en-Nahvi, *Evdahu'l-mesâlik*, I/143.

¹⁹ İbn Akil, Bahauddin Abdullah, *Şerhu İbn Akil*, thk.: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 1988, I/138.

²⁰ İbn Hişam en-Nahvi, *Evdahu'l-mesâlik*, I/143.

²¹ İbni Akil, *Elfiyye*, I/138.

²² Necm Suresi, 39.ayet.

²³ İbni Akil, *Elfiyye*, I/138.

²⁴ İbni Akil, *Elfiyye*, I/138.

²⁵ Ankebut Suresi, 59.ayet

²⁶ İbni Akil, *Elfiyye*, I/138.

²⁷ İbni Akil, *Elfiyye*, I/138.

²⁸ İbni Akil, *Elfiyye*, I/139.

²⁹ İbn Akil, *Elfiyye*, I/139.

³⁰ İbn Akil, *Elfiyye*, I/139.

³¹ Sâd Suresi, 26.ayet.

³² İbn Akil, *Elfiyye*, I/139.

³³ İbn Akil, *Elfiyye*, I/139.

³⁴ İbni Akil, *Elfiyye*, I/140.

çekimlenmektedir.³⁵Hâss ism-i mevsullerin müfred ve cemileri mebnî, tesniyeleri mu'rab'tır.³⁶

Hâss ism-i mevsüller ve kullanım yerleri;	
Müzekker-müfred varlıklar için	الَّذِي
Müzekker-tesniye merfu konumunda iken	الَّذَانِ
Müzekker-tesniye nasb-cer konumunda iken	الَّذَيْنِ
Cemi müzekker sâlim için	الَّذِينَ
Müennes-müfred/cemi gayr-î âkiler için	الَّتِي
Müennes-tesniye merfu konumunda iken	الَّتَانِ
Müennes-tesniye nasb-cer konumunda iken	الَّتَيْنِ
Cemi müennes sâlim için	الَّتَاتِ اللَّائِيَّاتِ الْآتِيَّاتِ

'النَّيْ-الَّذِي' nin özellikleri;

İsm-i mevsuller 'الَّذِي' müfred-müzekker için, 'الَّتِي' müfred-müennes için kullanılmaktadır.

'الَّذِي' müfred-müzekker olarak kullanımına şu örnek getirilebilir;

رَأَيْتُ الرَّجُلَ الَّذِي جَاءَ

Gelen adamı gördüm.'النَّيْ' nin müfred-müennes kullanımına şu örneği verebiliriz;

جَاءَتِ الْمَرْأَةُ الَّتِي عَلَّمْتَنِي

Bana öğreten kadın geldi.

'النَّيْ' ve 'الَّتِي' tesniye yapılmak istendiği zaman, sonundaki 'ي' harfi düşürülür, raf halinde; 'الَّذَانِ-الَّذَيْنِ' şeklinde yapılırken, cer-nasb halinde ; 'الَّتَيْنِ-الَّتَانِ' şeklinde tesniye yapılmaktadır. İstenirse düşürülen 'ي' harfine bedel olarak sonunda bulunan 'ن' harfinin şeddelenmesi caiz görülmektedir.³⁷ (الَّذَانِ وَ الَّتَانِ) 'النَّيْ وَ الَّتَيْنِ' Kufe ekolü 'ن' harfinin nasb-cer konumunda iken şeddeli olarak okunmasının caiz olduğunu söylemekte ve 'تَادَا' ism-i işaretlerinin de ikil durumunda olduğu zamanlarda 'ن' harfinin şeddelenmesini caiz görmektedir.³⁹ 'الَّذَانِ' şeklinde 'ن' harfinin şeddeli okumasına şu ayet delil olarak getirilebilir;

رَبِّمَا أَرْنَا الَّذِينَ

Rabbimiz bize kim olduklarını göster...⁴⁰
ayetinde geçen 'الَّذِينَ' İbn Kesîr kıraatinde 'الَّذَانِ' şeklinde şedde ile okunmaktadır.⁴¹

'الَّذِي' nin raf-nasb-cer konumunda(mutlak olarak) çoğulu ise; 'الَّذِينَ' dir.⁴² Örneğin;

الَّذِينَ يُكْفَبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ

Ki onlar, ceza gününü yalan sayarlar.⁴³

Ancak raf halini 'واو' ile okuyanlar da olmuştur.⁴⁴ Örneğin;

نَحْنُ الَّذِينَ صَبَّحُوا الصَّبَاخًا⁴⁵

Biz sabahı getirenleriz.

'النَّيْ' nin çoğulu ise 'الَّلَّائِي-الَّلَّائِي' dir.⁴⁶ Örneğin;

جَاءَنِي اللَّاتِ شَرِينِ

İçen kişiler bana geldi.

'النَّيْ' ve 'الَّتِي' hem âkil hem de gayr-î âkiler için kullanılmaktadır.⁴⁷ Şu örneklerle bu görüşü destekleyebiliriz; 'النَّيْ' nin âkiler için kullanımına örnek;

أَجِبْتُ الَّذِي يُعَلِّمُنِي
Bana öğreten kimseyi severim.'النَّيْ' nin gayr-î âkiler için kullanımına örnek;

لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَرَاغُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ
En büyük korku bile onları tasalandırmaz ve melekler onları, "İşte bu, size vaad edilen (mutlu) gününüzdür" diyerek karşılırlar.⁴⁸

'النَّيْ' nin gayr-î âkiler için kullanımına örnek;

أَكَلْتُ الْقَطْطَةَ الَّتِي هِيَ صَغِيرَةٌ
Küçük kedi yedi.

'الَّلَّائِي' ise الذين gibi mutlak olarak çoğuldur.⁴⁹ Buradaki mutlakten kastedilen müzekker-müennes, merfu-mansub-cer, akıllı-akılsız halinde tek lafzın kullanılıyor olmasıdır.⁵⁰ 'الَّلَّائِي' nin mutlak çoğul oluşuna şu beyitleri örnek olarak getirebiliriz;

و تَبْلَى الْأَلَى يَسْتَأْتِيهِمْ عَلَى الْأَلَى

تَرَاهُنَّ يَوْمَ الرَّوْعِ كَالْجَدَاءِ الْقَبْلِ

Sen zırh giyinen kimseleri korku gününde gözünde beyazlık bulunan çaylak kuşu gibi yok olmuş görürsün.⁵¹

Bu beyitte cemi müzekker ve cemi müennesin 'الَّلَّائِي' lafzıyla belirtildiğine örnek verilmektedir.

Müşterek İsm-i Mevsuller

Müşterek İsm-i Mevsul ve Kullanım Yerleri;

Müfred-müennes-cemi âkiler için	مَنْ
Müfred-müennes-cemi gayr-î âkiler için kullanılmakla beraber nadirde olsa âkiler için	مَا
Âkil ve gayr-î âkil varlıklar için	ذُو
İsm-i mevsül olma şartlarını yerine getirdiği takdirde âkil ve gayr-î âkil varlıklar için	ذَا
Âkil ve gayr-î âkil varlıklar için	أَيُّ

Müşterek ism-i mevsul; müzekker-müennes, müfred-tesniye-çoğul konumunda bulunduğu zamanlarda tek lafızla kullanılandır.⁵² Tay kabilesine göre 'ذُو' de böyle amel etmektedir.⁵³ İbn Hişam ve İbn Âkil eserlerinde müşterek ism-i mevsul olarak şunları saymıştır; 'ذُو-مَنْ مَا - ذُو-مَنْ مَا - ذُو-مَنْ مَا'.⁵⁴ Ancak müşterek ismi mevsullerin sayısında ihtilaf bulunmaktadır. Müşterek ism-i mevsulün müfred-tesniye-cemi, müzekker-müennes için tek lafızla kullanıldığına dair şu örneği verebiliriz;

نَزَلَ مَنْ رَكِبَ الْحَاقِلَةَ

³⁵ M. Çörtü, Nahiv, s. 54; el-Galâyîni, Câmi 'u'd-Dürûsi 'l-'Arabiyye, I/129; Mehmed Zihni, el-Muktedap, s. 19.

³⁶ M. Çörtü, Nahiv, s. 55.

³⁷ İbni Akil, Elfiyye, I/141; el-Galâyîni, Câmi 'u'd-Dürûsi 'l-'Arabiyye, I/130.

³⁸ İbni Akil, Elfiyye, I/141-142.

³⁹ İbni Akil, Elfiyye, I/142; el-Galâyîni, Câmi 'u'd-Dürûsi 'l-'Arabiyye, I/130.

⁴⁰ Fussilet Suresi, 29.ayet.

⁴¹ İbni Akil, Elfiyye, I/142.

⁴² İbn Hişam en-Nahvi, Evdahu 'l-Mesâlik, I/149; İbni Akil, Elfiyye, s.144 İbn Hişam, Cemâlüddîn Abdullâh b. Yusuf el-Ensârî, Şerh-u katri 'n-neda ve bellu 's-sada, Lübnan:Dâru'l-Meârif, 2001, s.100.

⁴³ Mutaffifin Suresi, 11.ayet.

⁴⁴ İbn Hişam en-Nahvi, Evdahu 'l-mesâlik, I/149.

⁴⁵ İbn Hişam en-Nahvi, Evdahu 'l-mesâlik, I/149.

⁴⁶ el-Galâyîni, Câmi 'u'd-Dürûsi 'l-'Arabiyye, I/130; İbn Hişam en-Nahvi, Şerh-u katri 'n-neda ve bellu 's-sada, s.101.

⁴⁷ M. Çörtü, Nahiv, s.56.

⁴⁸ Enbiya Suresi, 103.ayet.

⁴⁹ İbni Akil, Elfiyye, s.142; el-Galâyîni, Câmi 'u'd-Dürûsi 'l-'Arabiyye, I, s.130; İbn Hişam en-Nahvi, Şerh-u katri 'n-neda ve bellu 's-sada, s.100.

⁵⁰ el-Galâyîni, Câmi 'u'd-Dürûsi 'l-'Arabiyye, I, s.130.

⁵¹ İbni Akil, Elfiyye, s.142.

⁵² el-Galâyîni, Câmi 'u'd-Dürûsi 'l-'Arabiyye, I/130; Zihni, Mehmed, el-Muktedap, s. 20; İbni Akil, Elfiyye, I/147.

⁵³ İbni Akil, Elfiyye, I/146 .

⁵⁴ İbn Hişam en-Nahvi, Evdahu 'l-mesâlik, I/152.

Otobüse binen (binen kimse) indi.

عَرَفْتُ مَا عِنْدَكَ

Yanında olanı tanıdım. (Yanıdakini tanıdım.)
Müşterek ismi-i mevsuller doğrudan isim olurlarken, sıfat almamaktadırlar.⁵⁵

a-1 Mevsule'nin özellikleri ;

مَا kullanılmaktadır.⁵⁶ Örneğin;

لَنْ أَشْرَبَ مَا تَشْرَبُونَ

İçtiğinizi ben içmeyeceğim.

مَا -1 mevsule gayr-1 âküller için kullanılmakla birlikte ancak üç durumda âküller için de kullanılmaktadır. Âküller için kullanım yerleri;

1-Akıllı ve akılsızlar karışık durumda bulunursa مَا kullanılmaktadır.⁵⁷ Bu duruma şu ayeti delil olarak getirebiliriz;

يُسَبِّحُ اللَّهَ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

*Semada ve yeryüzünde olan şeyler Allah'ı tespih eder.*⁵⁸

Ayete baktığımız zaman akıllı ve akılsız şeylerin bir arada bulunduğu dikkat çekilmektedir.

2- Akıllı mı akılsız mı olduğu kapalı olan durumlarda مَا kullanılmaktadır.⁵⁹ Bu duruma delil olarak şu ayeti getirebiliriz;

إِذْ قَالَتْ امْرَأَتُ عِمْرَانَ رَبِّ إِنِّي نَدَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

العلیم

*İmran'ın karısı: "Rabbim, karnumdakini tam hür olarak sana adadım, benden kabul buyur, şüphesiz Sen işitensin, bilensin" demişti.*⁶⁰

3- Akıllı kişilerin sıfatları kastedildiği durumlarda مَا kullanılmaktadır.⁶¹ Bu hususa delil olarak şu ayeti getirebiliriz;

فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ

*Hoşunuza giden özellikleri sebebiyle nikahlayınız.*⁶²

b-1 Mevsule'nin özellikleri;

مَا -1 Mevsule, genellikle âkil kimseler için kullanılmaktadır.⁶³ Örneğin;

أَحِبُّ مَنْ أَصْغَرَ مِنْكَ

Senden küçük olanları sev.

مَا -1 Mevsule âkil kimseler için kullanılmakla birlikte üç hususta gayr-1 âküller için de kullanılabilir. Üç hususa gelince;

1- مَنْ, harf-i cer olan مَنْ'den sonra âküller ile gayr-1 âküllerin karışık olarak bulunmasından sonra âküller ile gayr-1 âküller birbirlerinden ayrılmış olsalar مَنْ'in kullanılması uygun görülmüştür.⁶⁴ Bu duruma delil olarak

şu ayeti getirebiliriz;

وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ

*Allah her hayvanı sudan yarattı. İşte bunlardan kimi karnı üstünde sürünür, kimi iki ayağı üstünde yürür, kimi dört ayağı üstünde yürür. Allah dilediğini yapar, çünkü Allah her şeye kadirdir.*⁶⁵

2- مَنْ, gayr-1 âküller istiare yoluyla âküllere benzetildiğinde kullanılmaktadır.⁶⁶Şairin şu beyiti delil olarak gösterilebilir;

أَسْرَبَ الْقَطَا هَلْ مِنْ يُعِيرُ حِنَاخَهُ

Ey kaya kuşu sürüsü, kanadını ödünç veren var mı?⁶⁷ Şiirdeki القطا kelimesi مَنْ'nin kullanılmasına izin vermektedir. Yani kuşa akıllı kimse konumundaymış gibi seslenilmektedir.

3- مَنْ, gayr-1 âküller ile âküllerin birlikte karışık olarak geldiği cümlelerde kullanılmaktadır.⁶⁸ Bu duruma delil olarak şu ayeti getirebiliriz;

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ

*Görmedin mi, göklerdeki ve yerdekiler hep Allah'a secde ediyor.*⁶⁹

Ayette geçen مَنْ'lerden kastedilen Allah'a secde eden yeryüzündekiler için akıllı kimseleri içine alırken, gökyüzündekiler için gayr-1 âkülleri kapsamaktadır.

c-1 Mevsule'nin özellikleri ;

مَا -i mevsule; akıllı-akılsızlar için kullanılan müşterek ism-i mevsullerdendir.⁷⁰ Yani müzekker-müennes-tekil-tesniye-cemi için tek lafız kullanılmaktadır. Kullanımına şu ayeti gösterebiliriz;

إِنَّ الْمَصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَبُوا اللَّهَ قَرَضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ

*Şüphesiz sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel ödünç verenlere, verdikleri kat kat artırılır ve onlara şerefli bir mükafat verilir.*⁷¹

MA konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Bir kavim ism-i mevsul derken başka bir kavim ise harf-i tarif demektir.⁷² Ebu Ali el-Fârisî (ö. 377/949), İbn Serrac (ö. 316/929) ve müteahhirunun birçoğu ism-i mevsul olduğu görüşündedir. el-Mazini ve onun görüşünü benimseyenler MA in harf olduğunu iddia etmekteyken, Ebu'l Hasan el-Ahfeş MA in harf-i tarif olduğu görüşünü benimserken çoğunluğun görüşü MA in isim mevsul olduğu yönündedir.⁷³

d-1 Mevsule'nin özellikleri ;

MA -i mevsule Tay kabilesinin lügatında tek lafızla (müzekker-müennes-tekil-tesniye-cemi) akıllı-akılsızlar

⁵⁵ M. Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, s. 57.

⁵⁶ Abduh er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahviyyu*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrût, 2004, .s. 59; İbn Hişam en-Nahvi, *Evdahu'l-Mesâlik*, I/155; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-Arabiyye*, I/132.

⁵⁷ İbn Akil, *Elfiyye*, I/147; İbn Hişam en-Nahvi, *Evdahu'l-mesâlik*, I/155; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-Arabiyye*, I/132.

⁵⁸ Teğabün Suresi, 1.ayet.

⁵⁹ İbn Akil, *Elfiyye*, I/147; İbn Hişam en-Nahvi, *Evdahu'l-mesâlik*, I/155.

⁶⁰ Al-i İmran Suresi, 35.ayet.

⁶¹ İbn Akil, *Elfiyye*, I/147; İbn Hişam en-Nahvi, *Evdahu'l-mesâlik*, I/155.

⁶² Nisa Suresi, 3.ayet.

⁶³ Abduh er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahviyyu*, s. 59; İbn Akil, *Elfiyye*, I/147; İbn Hişam en-Nahvi, *Evdahu'l-Mesâlik*, I/152; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-Arabiyye*, I/131.

⁶⁴ İbni Akil, *Elfiyye*, I/147; İbn Hişam en-Nahvi, *Evdahu'l-mesâlik*, I/155; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-Arabiyye*, I/132.

⁶⁵ Nur Suresi, 45.ayet.

⁶⁶ İbni Akil, *Elfiyye*, I/147; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-Arabiyye*, I/131.

⁶⁷ İbn Hişam en-Nahvi, *Evdahu'l-mesâlik*, I, s.152.

⁶⁸ İbni Akil, *Elfiyye*, I/147; İbn Hişam en-Nahvi, *Evdahu'l-mesâlik*, I/154; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-Arabiyye*, I/132.

⁶⁹ Hac Suresi, 18.ayet.

⁷⁰ İbni Akil, *Elfiyye*, I/149.

⁷¹ Hadîd Suresi, 18.ayet.

⁷² İbn Hişam en-Nahvi, *Evdahu'l-Mesâlik*, I/158-159; İbni Akil, *Elfiyye*, I/156.

⁷³ İbni Akil, *Elfiyye*, I/156.

için kullanılan müşterek ism-i mevsuldür.⁷⁴ ذُو 'i mevsulenin kullanımına örnek olarak;

فَإِنَّ الْمَاءَ مَاءُ أَبِي وَ جَدِّي
و بَطْرِي ذُو حَفْرَتُ وَ ذُو طَوَيْتُ

Su, babamın ve dedemin suyudur.

Kuyu benim kazdığım ve inşa ettiğim kuyumdur.⁷⁵

Bazı dilciler ذُو'nün müfred- müennesinin ذَات olduğunu cemi-müennesinin ise ذَوَات şeklinde ⁷⁶ geldiğini ifade etmektedirler. Örneğin;

جاءنى ذات قامت

Ayağa kalkan bayan bana geldi. (müfred-müennes)

ذَوَاتُ بِنْتُهُنَّ بَغَيْرِ سَاتِقِ

Yönetici olmadan yöneten kadınlar. (cemi-müennes)

Bazıları ise; cemi ve müennesi raf halinde ذَوَا وَ ذَوُو şeklinde yapmakta, nasb ve cer halinde ذَوَى şeklinde yapmakta, raf halinde ذَوَاتَا, nasb-cer halinde ذَوَاتِي, çoğulu ise ذَوَات olarak yapmaktadır.⁷⁷

ذُو mebni üzere mevsul oluşuyla meşhur olmaktadır. Raf halinde وَ ile, nasb halinde ا ile, cer halinde ي ile irab edilmektedir. Genel görüş ذُو sükun üzerine mebni olmasıyla birlikte bazen mu'rab de olduğunu belirtenler olmuştur.⁷⁸ Genellikle ذَات ve ذَوَات damme üzere mebnî olduğu görüşündedir.⁷⁹

e- ذَا 'i Mevsule'nin özellikleri ;

ذَا 'i mevsule; diğer ism-i işaretler arasında 'ya has olarak mevsule kullanımı caiz görülmektedir. Ayrıca akıllı-akılsızlar için tek lafız kullanılan müşterek ism-i mevsullerdendir.⁸⁰ ذَا 'nin mevsul olarak kullanılması için bazı şartlar vardır;

1- ذَا 'nin istifham edatı olan مَنْ veya مَا ile birlikte kullanılıp⁸¹ ذَا ile soru edatı oluşturulmaması gerekmektedir.⁸² Genellikle مَنْ den sonra akıllılar için, مَا dan sonra akılsız şeyler için kullanılmaktadır. İstifam edatıyla birlikte kullanılıp soru anlamı katmamasına şu örneği verebiliriz;

مَنْ ذَا جَاءَكَ

Senin yanına gelen kimse kimdir? Takdiri ise şöyle olmaktadır; مَنْ الَّذِي جَاءَكَ

2- ذَا ile işaret kastedilmemesi gerekir.⁸³

مَنْ ذَا الذَّاهِبِ

Gelen kimse kimdir? Örneğindeki gibi işareti kastederse mevsul olmaktan çıkmaktadır.

f- ائِ 'i Mevsule'nin özellikleri ;

ائِ 'i mevsule; akıllı ve akılsızlar için kullanılan müşterek ism-i mevsuller arasında yer almaktadır. Müennesi ise ائِيَّة şeklinde gelmektedir.⁸⁴ Örneğin;

تَنْجَحُ ائِيَّةُ الطَّالِبَاتِ هِيَ مُجْتَهِدَةٌ

Çalışkan olan kız öğrenciler başarır.

Bütün ism-i mevsuller mebni olmakla beraber ائِي 'nün dört hali bulunmaktadır ve bu dört halden yalnızca bir durumda mebni, diğer durumlarda harekeyle mu'rab olmaktadır. ائِي 'in mebni olduğu durum, izafetli(muzaf) ve sılasının başı mahzuf olduğunda mebni olmaktadır. Bunun dışındaki durumlarda mu'rab olmaktadır.⁸⁵

ائِي 'in dört hali vardır. Bunlar:

1- ائِي muzaf olup, sılasının başında zikredilirse harekeyle mu'rab olmaktadır.⁸⁶

Bu durumu şu örneği verebiliriz:

يُعْجِبُنِي أَنَّهُمْ هُوَ قَائِمٌ

2- ائِي hem muzaf olmayıp hem de sılasının başı zikredilmezse harekeyle mu'rab olmaktadır.⁸⁷ Bu duruma şu örneği verebiliriz: يُعْجِبُنِي ائِي قَائِمٌ

3- ائِي muzaf olmayıp, sılasının başı zikredilirse harekeyle mu'rab olmaktadır.⁸⁸

Bu duruma şu örneği verebiliriz:

يُعْجِبُنِي ائِي هُوَ قَائِمٌ

4- ائِي muzaf olup, sılasının başı hafzedildiği zaman mebni olmaktadır.⁸⁹

Bu duruma şu örneği verebiliriz:

يُعْجِبُنِي أَنَّهُمْ قَائِمٌ

İşte bu örnekte de olduğu gibi ائِي damme üzerine mebni olmaktadır.

g- ائِي 'nin mevsul olmasının özellikleri :

İstilahî olarak, özellikle anlamını taşımakta ve kendisinden sonra gelenin tercih edildiğini göstermektedir.

لَا سِيَّما 'dan sonra gelen isim marife veya nekra

olabilmektedir. لَا سِيَّما 'dan sonra gelen isim raf' okunduğu zaman مَا'nın mevsul olmasını Kufeliler caiz görmektedir.⁹⁰

Bu örnekte مَا mevsul olmakta, مُحَمَّد mahzuf mübtedanın haberi olmaktadır.

Mübteda ise şöyle olmaktadır; لَا سِيَّيِّ الَّذِي هُوَ مُحَمَّدٌ ve haber مُحَمَّد ve مُحَمَّدEN oluşun cümle sıla cümlesi olmaktadır. Bu durumda kıyasi olarak vücuben hazfedilmektedir. Mübteda ve مُحَمَّد den oluşan cümle sıla cümlesidir, i'râbta mahalli yoktur.

Marife bir isim zikredildiği zaman raf-cer olmaktadır ancak nasb konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Eğer nasb oluşu nekra da caiz ise marifede de caizdir. Temyiz üzere nasb olmasını caiz görenlere gelince; temyiz sadece nekra olduğu için caiz değildir. Bazı nahivcilere göre illa nekra gelmesi gerekmez.⁹¹

⁷⁴ İbni Akil, *Elfiyye*, s.149; Abduh er-Râcihi, *Et-Tatbîku'n-Nahviyyu*, s.60; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, I/136; İbn Hişam en-Nahvî, *Evdahu'l-Mesâlik* s. 159.

⁷⁵ Şerhu katri'n-neda, s. 143; ; İbn Hişam en-Nahvî, *Evdahu'l-Mesâlik* s. 160.

⁷⁶ İbni Akil, *Elfiyye*, s. 149; İbn Hişam en-Nahvî, *Evdahu'l-Mesâlik* s. 161.

⁷⁷ İbni Akil, *Elfiyye*, s. 150.

⁷⁸ İbni Akil, *Elfiyye*, s. 150, İbn Hişam en-Nahvî, *Evdahu'l-mesâlik*, I/109.

⁷⁹ İbni Akil, *Elfiyye*, s. 151.

⁸⁰ İbni Akil, *Elfiyye*, I/152.

⁸¹ İbni Akil, *Elfiyye*, I/151; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, I/134; Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, *en-Nahvu'l-Vâdh*, II/164.

⁸² İbni Akil, *Elfiyye*, I/152; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, I/134; Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, *en-Nahvu'l-Vâdh*, II/163.

⁸³ el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, I/134; Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, *en-Nahvu'l-Vâdh*, II/163.

⁸⁴ M.Çörtü, *Nahiv*, s. 62.

⁸⁵ İbni Akil, *Elfiyye*, I/161; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, I/135.

⁸⁶ İbni Akil, *Elfiyye*, I/161; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, I/135-136.

⁸⁷ İbni Akil, *Elfiyye*, I/161.

⁸⁸ İbni Akil, *Elfiyye*, I/161; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, I/135-136.

⁸⁹ İbni Akil, *Elfiyye*, I/161; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürûsi'l-'Arabiyye*, I/135.

⁹⁰ İbn Akil, *Elfiyye*, I/166.

⁹¹ İbn Akil, *Elfiyye*, I/166.

Sıla Cümlesi

Sıla cümlesi; her mevsulden sonra gelen layık zamiri de içine alan, kendisinden önce gelen mevsülün manasını açıklayan cümledir.⁹² Sıla cümlesi cümle ya da şibh-i cümleden oluşmaktadır.⁹³

a-Cümle;

İsim ya da fiil cümlesi olmaktadır.⁹⁴ Sılanın isim cümlesi oluşuna şu örneği verebiliriz;

بَشْرَتِي الَّتِي هِيَ سَيَارَةٌ

O arabayı satın aldım.

Sılanın fiil cümlesi olduğuna şu örneği verebiliriz;

جَاءَتْ الَّتِي ضَرَبْتُهَا

Dövdüğüm kimse geldi.

b-Şibh-i cümle;

Şibh-i cümle; zarf (zarf-ı zaman ve zarf-ı mekan) ve harf-i cer (cer- mecrûr) olarak iki cümleden oluşmaktadır. Şibh-i cümle olarak gelen cümlelerin cer- mecrûr ya da zarfın tam bir cümle oluşturmaları şart koşulmaktadır. Tam bir cümle oluşmadığı zamanlarda şibh-i cümlelerin sıla cümlesi oluşturması caiz görülmemektedir.⁹⁵

a-Şibh-i cümlelerin silâsının zarf olmasına örnek;

صَدَمَ الرَّجُلُ سَيَارَتِي الَّتِي أَمَامَ الْبَيْتِ

Adamı evin önündeki arabama çarptı.

b- Şibh-i cümlelerin silâsının harf-i cer olmasına örnek;

كُنْتُ أَنْظُرُ إِلَى الْكِتَابِ الَّذِي بِيَدِي

Elimdeki kitaba bakıyordum.

Zarf ve cer- mecrûr sıla oldukları zaman, vucûben düşürülmüş bir fiile âmîl olmaktadır.⁹⁶

Mevsul cümlesinde bulunan sıla cümlesinin şartları şunlardır:

a-Sıla cümlesinin haber cümlesi⁹⁷ olarak gelmesi gerekmektedir. Talep ve inşâ cümlesi (emir, nehy, temenni, istek ve taaccub) olmamalıdır. Ancak İbn Hişam bu duruma hilaf ederek olabileceğini belirtmiştir.⁹⁸ Örneğin;

جَاءَنِي الَّذِي اصْرَبُهُ

Ona vuran kimse bana geldi.

Örneğe baktığımız zaman sıla cümlesinin inşâ cümlesi çeşitlerinde olan emir fiille oluşması halinde herhangi bir anlamının anlaşılmadığı görülmektedir. Sıla cümlesine örnek;

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَدِّبُ بِالذَّيْنِ

Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı!⁹⁹

b-Sıla cümlesinin diğer şartı ise müfredlik, tesniyelik, cem'ilik, müzekkerlik, müenneslikte mevsule uyan bir zamirin bulunması gerekmektedir. Bu zamire âitlik-râbit zamiri denilmektedir.¹⁰⁰ Örneğin;

جَاءَ الَّذِي عِنْدَكَ

Senin yanındaki kimse geldi.

c-Sıla cümlesinin anlaşılır belirli, muayyen olması gerekmekte, kapalı-anlaşılmaz olmamalıdır. Çünkü sıla

cümlesiyle amaçlanan, ism-i mevsul ile kapalı olan şeyi, sıla cümlesi ile belirli, anlaşılır hale getirmektir. Ancak tevhil ve tefhim olduğu zamanlarda sıla cümlesinin kapalı gelmesinde istisnası vardır.¹⁰¹ Sıla cümlesinin muayyen olmasına şu örnek verilebilir;

جَاءَ الَّذِي قَامَ أَبُوهُ

Sıla cümlesinin kapalı olmasına şu örneği verebiliriz;

فَعَثِيَهُمْ مِنَ النَّيْمِ مَا عَشِيَهُمْ

...derken sudan üzerlerine kapanan kapandı.¹⁰²

d- Sıla cümlesinin anlaşılabilirliği için kendinden önceki bir kelama ihtiyaç duymaması gerekmektedir.¹⁰³ Örnek;

مَا فَعَدَ زَيْدٌ لَكُنْهَ قَائِمٌ

Örneği incelediğimiz zaman manasının anlaşılabilirliği için kendisinden önce açıklayıcı bir cümleyle ihtiyaç duyduğu fark edilmektedir.

e- Zarf, cer-mecrûrda mana yönüyle sıla cümlesinin tam olması gerekir ve bununla birlikte fayda da bildirmesi gerekmektedir.¹⁰⁴ Örneğin;

جَاءَ الَّذِي عِنْدَكَ

Senin yanındaki kimse geldi.

f-Sıla cümlesinin, mevsulden sonra olması gerekir, öne geçmesi caiz görülmemektedir. Ayrıca siladan bir parçanın mevsulun önüne geçmesi de caiz görülmemektedir.¹⁰⁵ Örneğin;

الَّذِينَ اجْتَهَدُوا يُكْرَمُونَ غَدًا

Örneği incelediğimiz zaman siladan bir parçanın mevsulün önüne geçtiği fark edilmektedir.

g- Sıla cümlesinin irabdan mahalli yoktur, sadece mevsülle birlikte cümlede mahallen iraplanmaktadır.¹⁰⁶

İn silâsı

ال'in silâsı sarîh sıfat olarak bulunmaktadır. Ayrıca ال'in silâsının murab fiillerden olması da azdır.¹⁰⁷

İbn-i Malik sarîh sıfatla; ism-i faili, ism-i mefulü, sıfat-ı müşebbehe'yi kastetmektedir. Ancak mevsul olarak sıfatı müşebbeheye dahil olan ال'in mevsul olup olmaması konusunda ihtilaf bulunmaktadır.¹⁰⁸ ال'in mevsul olduğuna dair şu örneği verebilmekteyiz;

جَاءَنِي الْقَائِمُ وَالْمَرْكَبُ

Ayaktaki ve binekli kimse bana geldi.

ال'in muzari fiile vaslı şâzır. Örnek olarak;

مَا أَنْتَ بِالْحَكَمِ التُّرَضَى حُكْمُهُ

Sen hakemliğine razı olunan hakem değilsin.

Bu durumu Basralı dilcilerin çoğu şiiire mahsus olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁹

Aynı şekilde ال'in isim cümlesi ve zarf ile vaslı da şâzır.¹¹⁰ Örnek olarak;

مِنَ الْقَوْمِ الرَّسُولِ اللَّهُ مِنْهُمْ

لَهُمْ دَانَتْ رِقَابُ بَنِي مَعَدٍ

Allah'ın Rasülü'nün içinde olduğu kavimde öyle kimseler var ki Benî Meadd'ın boyunları onlara eğildi.¹¹¹

⁹² İbn Akîl, *Elfiyye*, I/152; İbn Hişam en-Nahvî, *Evdahu'l-Mesâlik* s. 168.

⁹³ İbn Akîl, *Elfiyye*, I/153.

⁹⁴ İbn Hişam en-Nahvî, *Şerh-u katri'n-neda ve bellu's-sada*, s. 107.

⁹⁵ İbni Akîl, *Elfiyye*, I/154.

⁹⁶ İbn Hişam en-Nahvî, *Şerh-u katri'n-neda*, s. 154.

⁹⁷ İbni Akîl, *Elfiyye*, I/154.

⁹⁸ İbni Akîl, *Elfiyye*, I/155; İbn Hişam en-Nahvî, *Evdahu'l-Mesâlik*, I/168.

⁹⁹ Maûn Suresi, 1. ayet.

¹⁰⁰ Ali el-Cârim, Mustafa Emîn, *en-Nahvu'l-Vâdih*, II/137.

¹⁰¹ İbn Hişam en-Nahvî, *Evdahu'l-Mesâlik*, I/168.

¹⁰² Taha Suresi, 78. ayet.

¹⁰³ İbni Akîl, *Elfiyye*, I/155.

¹⁰⁴ İbni Akîl, *Elfiyye*, I/155; el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-'Arabiyye*, I/138.

¹⁰⁵ el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-'Arabiyye*, I/138.

¹⁰⁶ el-Galâyîni, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-'Arabiyye*, I/136.

¹⁰⁷ İbni Akîl, *Elfiyye*, I/155.

¹⁰⁸ İbni Akîl, *Elfiyye*, I/156.

¹⁰⁹ İbni Akîl, *Elfiyye*, I/158.

¹¹⁰ İbni Akîl, *Elfiyye*, I/158.

¹¹¹ İbni Akîl, *Elfiyye*, I/158.

Âid zamiri

Zamir, ضمير kökünden gelmekte olup, çoğulu الضمائر ‘dir.¹¹² Ardında bir nesne veya kimse olan, dolayısıyla bir adın yerini tutan kelimeye zamir denilmektedir.¹¹³

İsm-i mevsul’ün silasında mevsulü de içine alan uygun zamirin bulunması şart koşulmaktadır.¹¹⁴ Yani ismi mevsul müfred ise zamir de müfred, müzekker-müennes ise zamir de aynı şekilde gelmek zorundadır. Örneğin;

صَجَّكِي الَّذِي سَلَّمْتُهُ

Selam verdiğim kimse geldi bana güldü.(müfred-müzekker)

صَجَّكِي اللَّذَانِ سَلَّمْتُهُمَا

Selam verdiğim iki kişi bana güldü.(tesniye-müzekker)

صَجَّكِي الَّذِيْنَ سَلَّمْتُهُمْ

Selam verdiklerim bana güldü.(çoğul-müzekker)

الَّتِي سَلَّمْتُهُمَا صَجَّكَتْ

Selam verdiğim biri güldü.(müfred-müennes)

صَجَّكَتْ اللَّذَانِ سَلَّمْتُهُمَا

Selam verdiğim iki kişi güldü.(tesniye-müennes)

الَّتَايِ صَجَّكْتَهُنَّ سَلَّمْتُ

Selam verdiklerim güldüler.(çoğul-müennes)

Örnekler incelendiği zaman ism-i mevsulün zamire uygun geldiği açık bir şekilde ifade edilmektedir. Âid zamirin genellikle muttasıl ya da munfasıl zamirlerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Âid zamir; bâriz, müstetir veya hazfedilmiş (mahzûf) olarak üç gruba ayrılmaktadır.

a-Bâriz Zamir

Bâriz zamir, lafzen görünen ve konuşmada da söylenen açık bir şekilde gelen zamirlerdir. Örnek;

أَنَا الَّذِي فَتَحْتُ النَّافِذَةَ

Pencereyi açan benim.

Yukarıdaki örnekte sıla cümlesinde bulunan bâriz âid zamiri (فَتَحْتُ) fiilinin sonunda bulunan ت’dir.

b-Müstetir Zamir

Okunuşta ve yazılışta görünmeyen ancak anlam itibarıyla var olduğu kabul edilen gizli olan bulunan zamirlerdir. Örnek;

رَأَيْتُ الرَّجُلَ الَّذِي جَاءَ

Gelen adamı gördüm.

Buradaki zamir sıla cümlesi olan جاء filinin altında bulunan zamir هو dir. Örneğe bakıldığı zaman هو nin âid zamirin müstetir olarak geldiği fark edilmektedir.

c-Hazfedilmiş (Mahzûf) Zamir

Âid zamirinin zikri vacip, hazfî ise caiz olup, merfû, mansûb ve mecrûr durumlarının hepsinde hazfedilebilir.¹¹⁵ Ancak hazfedildiğinde de anlamın açık olması gerekmektedir. Eğer zamir açık olarak gelmediyse anlam mevsul ismin türüne göre takdir edilir.¹¹⁶ Örneğin;

لَقَيْتُ الَّذِي كُنْتُ اسْأَلُ

Aradığımı adamlarla karşılaştım.

Bu örneği incelediğimiz zaman fiilin aslının اسأله olup, mevsule dönen هُوَ aid zamiri اسأل fiilinin son kısmından hazfedilmiştir.

c.1.Sıla cümlesindeki aid zamirin hazfî için şu şartlar aranmaktadır;

a- Sıla cümlesindeki râbit tam fiile veya tam vasıfla bitişmiş muttasıl zamir ise, hazfedilmesi caiz görülmüştür.¹¹⁷ Örneğin;

جَاءَ الَّذِي صَجَّكَتْ

Örneğimize baktığımız zaman aslının جَاءَ الَّذِي صَجَّكَتْ olması gerekirken o zamirinin muttasıl zamir olması ve tam fiil olan جاء fiiliyle zikredilmesi sebebiyle hazfedilmiştir.

b-Mevsûl isme bitişen harf-i cerin, sıla cümlesinde zikredilen âid zamire bitişmesi durumunda hazfedilmesi caizdir.¹¹⁸ Örneğin;

ذَهَبْتُ بِالَّذِي ذَهَبْتُ

Örneğe baktığımızda aslının ذَهَبْتُ بِالَّذِي ذَهَبْتُ olması gerekirken o zamirinin harf-i cere(ب) bitişmesi sebebiyle hazfedildiği anlaşılmaktadır.

c- Âid zamir, uzun bir sıla cümlesinin mübtedası olursa zamirin hazfedilmesi uygun görülmektedir.¹¹⁹ Örneğin;

أَنَا بِالَّذِي قَاتِلَ صَالِحًا

Yukarıdaki örneğimizin aslı هُوَ قَاتِلَ صَالِحًا iken burada âid zamir olan هُوَ mübtedâ olması sebebiyle hazfedilmiştir.

d-Âid zamir, izafetle ya da harfle mecrur olmaktadır. İzafetle mecrur yapıldığında, hal ve istikbal manasında ism-i fail konumunda bulunuyorsa hazfedilir.¹²⁰ Örneğin;

جَاءَ الَّذِي أَنَا صَارِبَ الْإِنِّ أَوْ غَدًا

Örneği incelediğimizde hal veya istikbal manası taşıyabileceğinden fiilinde bulunan اُ zamiri hazfedilmektedir.

Harfle mecrur olduğu zaman, mevsule bitişen harf ile harfî cerin lafız ve manada benzeri ile mecrûr olması gerekir ve ayrıca iki harfin de amilinin aynı olması gerekmektedir.¹²¹ Örneğin;

وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ¹²²

Yani; Sizin içtiğiniz şeylerden içer.

c.2 Sıla Cümlesinde Bulunan Âid Zamirin Hazfînin Uygun Görülmediği Durumlar

a- Sıla cümlesinde zikredilen rabit zamir, munfasıl zamir ise bu durumda âid zamirin hazfedilmesi caiz görülmemektedir.¹²³ Örneğin;

جَاءَ الَّذِي أَيَّاهُ صَرَبْتُ

Örneğe baktığımız zaman sıla cümlesinde bulunan aid zamirin, munfasıl zamir (أَيَّاهُ) olması sebebiyle hazfedilmediği fark edilmektedir.

b- Mansub muttasıl zamir fiile ve sıfata bitişmeyip harfe bitişirse hazfedilmesi caiz görülmez.¹²⁴ Örneğin;

¹¹² en-Nadiri, Muhammed Esad, *Nahvu'l-Lugati'l-Arabiyye*, Daru'l-Asriyye, Beyrut, 2007, s. 141.

¹¹³ Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK Basımevi, Ankara, 1986, s. 356; Yiğiter, Şeyda Hanım, “*Arap Dilinde Marife İsimler ve Marifelik-Nekrelüğün Anlam Üzerindeki Etkisi*”, Konya, 2019, Yüksek Lisans Tezi.

¹¹⁴ İbni Akil, *Elfiyye*, I/153; Ali el-Cârim, Mustafa Emin, *en-Nahvu'l-Vâdih*, II/138; ; el-Galâyini, *Câmi'u'd-Dürüsi'l-'Arabiyye*, I/138.

¹¹⁵ el-Hâşimî, a.g.e. s. 106. el-Hâşimî, A. (1998). el-Kavâidu'l-esâsiyye li'l-lugati'l-arabiyye. Beyrut: el-Mektebetu'l-asriyye.

¹¹⁶ Sarmış, İbrahim, *Metin ve Alışturmalarla Uygulamalı Arapça Dilbilgisi*, Esra

Yayıncıları, Konya, 2011 s. 261,

¹¹⁷ İbn Akil, *Elfiyye* I/169. İbn Mâlik, *Teshîlu'l-fevâid ve tekmilu'l-makâsîd*, 167.

¹¹⁸ İbn Akil, *Elfiyye*, I/168.

¹¹⁹ M. Çörtü, *Nahiv*, s.67.

¹²⁰ İbn Akil, *Elfiyye*, s.173.

¹²¹ İbn Akil, *Elfiyye*, s.173.

¹²² Mü'minûn Suresi, 33.ayet.

¹²³ İbn Akil, *Elfiyye*, s.171.

¹²⁴ İbn Akil, *Elfiyye*, s.171.

